

Пътят до Сан Стефано и пре-лиминарния мирен договор

Автор: К.ГЕРБОВ

<http://nauka.bg/forum/index.php?showtopic=16383&hl=>

Част втора

2.1. Руските войски навлизат в България

На 12/24 април 1877 г. руски войски преминали свободно границата с Румъния и с бойни действия - границата с Османската империя в Кавказ. Части на Долнодунавския отряд извършили на 10/22 юни десант при Галац, след което започнало освобождението на Добруджа. Основните сили на руската армия според

предварителният план на ген. Обручев трябвало да минат през Централна България и да се насочат към Одрин и Цариград. На 15/27 юни предните отряди преминали Дунав при Свищов и започнали настъпление към Балкана.

Държавите на континента останали безстрастни наблюдатели на събитията. Австро-Унгария била спокойна, защото Турция не настъпила срещу Черна гора. Даже турските войски, изпратени там, били отзовани през Албания. Част от тях останали в Те-

салия, за да не допуснат разрастването на бунта на гърците, а останалите формирования били насочени към основния театър на действията в България. В Босна и Херцеговина имало незначителни отряди, оставени за отбрана на няколко турски крепости.

При тази дислокация на турските сили западната част на Балканския полуостров останала незасегната от войната. Необходимостта от намесата на Сърбия в нея станала спорна. Австро-Унгария нямала повод да се намеси активно във военните действия. Това обяснява пасивността ѝ до края на войната.

Впоследствие австроунгарското правителство не протестираше против преминаването на румънските войски през Дунав, не попречило и на участието на Сърбия във войната. Само препоръчало действията ѝ да се ограничат в Стара Сърбия и България. Станало ясно, че всъщност интересът на империята е бил най-вече към Босна и Херцеговина.

Германия недвусмислено и твърде ясно изказала съчувствие на Русия и после поддържала неутралитет към войната. По-късно тя изразила протест срещу нарушението на женевската конвенция от страна на турските войски. С това тя парирала опита на Англия с гнусни и нагли клевети да обвини руската армия в небивали жестокости.

2.2. „Демонстрация” на англий-

ският флот при Дарданелите

След като Австро-Унгария отказала да участва в акция за защита на Цариград и Проливите, докато се водела руско-турската война, а и по-голяма част от членовете на английското правителство не подкрепяли тази идея, Бийкънсфийлд направил опит да накара турското правителство само да поиска от Англия да защити с военна сила договорите, които регулирали положението в Проливите. На 25 май/6 юни той написал на Лейърд: „Дали Портата има възможност да покани нашата флота в Цариград и ние да приемем поканата, като осигурим неутралитета си въз основа на това, че вземаме материални мерки за спазване на съществуващите договори?” За да не остане английската флота в капан, ако руснаците успеят да достигнат до Дарданелите, английският премиер предлагал двадесет хилядна английска войска да окупира прилежащия полуостров Галиполи, като поеме пред турското правителство ангажимент да се изтегли след завършване на войната.

Ако такова предложение бъдело направено от Портата, Бийкънсфийлд приемал да го препоръча на кабинета за разглеждане, но предложението трябвало да дойде от Цариград. Препоръчвало се поканата от там да съвпадне с деня, в който руските войски преминават Дунав. Турският султан, обаче, отхвърлил предложението в представения му вид. Портата била съгласна Англия да окупира Дарданелите само като „деклариран съюзник”.

Султанът не се доверявал на предложението, защото го считал за неискрено и обвинявал Англия, че не държи на запазване на целостта на Отоманската империя. По този повод Бийкънсфийлд обяснил на английската кралица, че всички трудности за една английска окупация можели да се преодолеят, ако се обявяло война на Русия, но министрите в кабинета не желали да вземат решение за това.

Вълнението в Англия нараснало особено след като руските войски преминали Дунав и Предният отряд на генерал Гурко се насочил към старопланинските проходи. Това обаче не променило съществено настроението в кабинета. Дарби продължил да води политика на протакане, докато кралицата и Бийкънсфийлд защитавали незабавното въоръжаване и включването във войната.

Поведението на Бийкънсфийлд било по-хладнокривно, защото той много точно оценявал положението, в което се намирало английското правителство. На натиска на кралицата за незабавни действия, нейният премиер описал положението по следния начин:

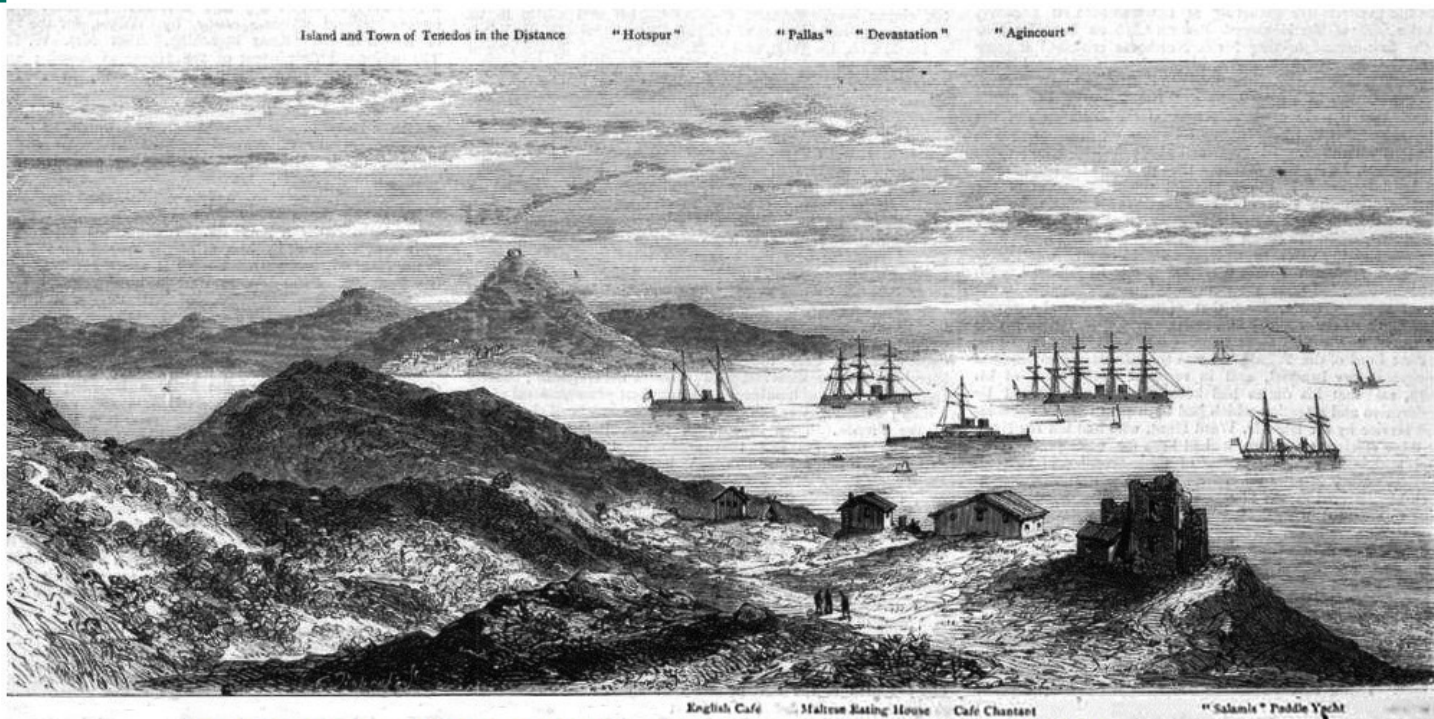
Невъзможно било в кабинета да се гласува за пари и войска, която да окупира Дарданелите и Галиполи, докато Англия била в положение на неутралитет. Ако има пари и съответно войска на разположение, тя не може да бъде изпратена никъде в турската империя без позволение на Портата. Тя можела да даде позволение на Англия

да окупира Дарданелите, но само като неин деклариран съюзник. Всички тези трудности можели да се отстранят, ако Англия обяви война на Русия. Но в кабинета нямало дори трима министри които да са съгласни на тази стъпка.

На 18/30 юни все пак била издадена заповед за предвижване на средиземноморската английска ескадра в залива Безика (Бешик), до входа на Дарданелите откъм Средиземно море. Ескадрата преди това пребивавала там до края на февруари, когато след неуспеха на Цариградската конференция Солсбъри издал заповед да бъде изведена и дислоцирана в Малта.

Посланик Лейърд обявил на султана, че задачата на флота била да защити английските поданици и въобще християните в Турция, в случай, че при победа на руснаците се разразят прояви на мюсюлмански фанатизъм в Цариград. За повечето от политическите наблюдатели обаче, станало ясно, че с „демонстрацията“ с присъствието на корабите непосредствено до Дарданелите, английският премиер дал предупреждение на Русия, че няма да допусне никаква промяна в статута на средиземноморската територия.

Маневрата с английската ескадра била възприета различно от европейските политически сили. Тя била посрещната добре от султана, но в Турция продължили да си обясняват неутралитета на Англия с мерака и да си

Английската ескадра в залива Безика (Бешик) на входа на Дарданелите, сп. The Grafik от 8 декември 1877 г.

осигури място при преразпределението на османските територии. Франция приела акцията като демонстрация, с която Англия си измивала ръцете като потенциален съюзник на Турция. Бисмарк окачествил стъпката за прибързана, не можеща още в началото да спре воюващите сили. Александър II определил действието на Бийкънсфийлд като агресивно и обърнал внимание на английския представител в императорската квартира в България, че бил дал дума да не окупира Цариград и на нея трябвало да се вярва.

Бийкънсфийлд първоначално искал едновременно с корабите в турските води да бъде изпратен и значителен отряд от сухопътни войски или в краен случай да бъдат усилен гарнизоните в Малта и Гибралтар с 10 000 души, които при необходимост да могат да бъдат бързо изпратени в Турция. Срещу това се противопоставили повечето от министрите и най-вече Дарби,

Солсбъри, Крос, Норджът (Northcote). Те обявили, че ако първият министър не се откаже от своите намерения, ще подадат оставка и заплашили, че ще излязат от мнозинството в парламента и ще направят коалиция с опозицията.

Това стреснало Бийкънсфийлд, защото той добре знаел, че значителната група на старите тори, начело на която стоял Солсбъри, не съчувства на личните му планове и преминаването ѝ на страната на либералите ще остави представителите на министерската партия в палатата на общините в малцинство. Премиерът се задоволил само с връщането на ескадрата на вицеадмирал Джефри Хорнби в залива Безика и то пак в същия състав, в който тя била там. Министрите опозиционери, макар и неохотно, се съгласили на това, за да бъде избегната правителствената криза.

И след това обаче, кралица Виктория

оставала недоволна от нерешителността на кабината в момент, когато руските войски успешно напредвали на юг от Дунава. На 5/17 юли министрите все пак уважили нейните настоявания и решили да отправят на Русия нота с предупреждението, че мирът щял да бъде застрашен, ако не се постигнело разбирателство между Англия и Русия. Евентуална окупация на Цариград, макар и временна, дори и продиктувана от военни съображения, щяла да застраши добрите отношения между двете страни. Имало надежда, че няма да се направи такава стъпка. Ако това обаче станело, английското правителство се чувствало свободно да вземе мерки в защита на своите интереси. Изразявало се все пак увереност, че нотата ще бъде възприета не като заплаха, а като приятелско посочване на опасността, пред която ще застанат двете правителства.

Същият ден Дарби предал нотата на Шувалов, който я изпратил телеграфически на другия ден. На 7/19 юли Шувалов отговорил на Дарби, че Русия винаги била търсила разбирателство, но ако такава сега нямало, вината не е нейна. Тя предпочитала да постигне целите на войната без да окупира Цариград, но не можела да поеме ангажимент, че няма да тръгне към стениите на вражеската столица. Не можело да се говори на този етап за мир, считал Шувалов, тъй като турската армия била още непокътната и целта на войната не била постигната.

По този повод на заседанието на ан-

глийския кабинет, състояло се на 9/21 юли, било взето решение, ако руските войски окупира Цариград и не се изтеглят своевременно от него, кралицата да бъде посъветвана да обяви война на Русия. Решено било също да се изпратят незабавно 3000 войници за окомплектоване до необходимата численост на контингента в Малта.

2.3. Неформален съюз между Англия и Австро-Унгария

Понеже все пак след проведените контакти се очертали общи интереси между Англия и Австро-Унгария, Дарби предложил да се подпише съвместен протокол, с който мислел да предупреди Русия да не окупира Цариград. Австроунгарското правителство обаче заявило, че не може да направи това, защото то имало предварителни договарености с Русия, че тя ще се съобразява с интересите на Австро-Унгария, ако последната обещае да не проявява враждебно отношение към Русия. Такова обещание било вече дадено и за това правителството не можело да прави договорки с други страни. Все пак Андраши предложил всяко от двете правителства да подпише своя декларация, в която да се посочат точките, които то не може да приеме в края на войната.

В нота от 14/26 юли Андраши представил австроунгарската декларация, която Дарби получил на 18/30 юли. В нея били повторени седемте точки на нотата от 17/29 май. Прибавена била недопустимостта да бъдат застраше-

ни Проливите, както искали англичаните. Предлагало се всяка страна да действа самостоятелно и ако руското правителство по една или друга причина не изпълни обещанията си, двете правителства да обмислят заедно по-нататъшни мерки за защита на застрашените общи интереси.

На 22 юли/3 август Андраши съобщил на Дарби допълнително, че те не били против България да се разпростре и на юг от Балкана, като се прибавят няколко околии от там към новата българска провинция. Най-важно било да не бъде създадена голяма славянска държава, Румъния и България да останат напълно независими от Русия и руската армия да бъде евакуирана колкото се може по бързо от България. Така опасността за Цариград щяла да изглежда по-малка.

За очертанятия на бъдещата България австрийският външен министър се изказал с думите: „Когато желанията на българите бъдат задоволени, особено ако границите на тяхната земя не бъдат определени твърде скъпернически, може да се предвиди, че аспирациите за независимост ще вземат надмощие. В историята има много примери на неблагодарност на народите.” Твърде цинично звучат тези думи. Не се скъпял за няколко околии Андраши, но отрано заложил ограничението България да не придобива чертите на „голяма славянска държава”, която да е зависима от Русия.

Английското правителство също из-

готвило и на 1/13 август утвърдило аналогична декларация. В нея били изложени 7-те точки на Андраши, прибавени били и тези с британските интереси, изложени в нотата до Шувалов от 24 април/6 май, както и същественото от отговора на Горчаков, в който той дал гаранции за Суец и Египет, с резерва за една временна окупация на Цариград. Накрая се заявявал категоричен отказ да бъде преразгледан статута на Проливите и Русия да има пристанище на Средиземно море.

В крайна сметка Бийкънсфийлд не успял да се сдобие с подкрепата на Австро-Унгария за незабавна окупация на Галиполи и Дарданелите. Двете велики сили, обаче, се обединили в решението си, че няма да позволят да бъде създадена държава, в която да живеят всички българи, живеещи на Балканите. Това било обобщено от Андраши с думите: „Постоянните интереси на Австро-Унгария ни задължават да не допуснем създаването на такива нови държави по нашите граници които биха могли пряко или непряко да застрашат притежанието или мира на нашите погранични земи.”

Андраши е считал, че създаването на голяма славянска държава може да даде импулс на останалите славяни да се присъединят към нея. Противопоставянето му е следствие на принципа „разделяй и владей”. Този принцип дава своите плодове и днес.

Междувременно във връзка с Австро-Унгария влязла и Русия. В инструк-

цията си до Шувалов Горчаков му обърна внимание, че в решаването на „съдбата на Ориента“ трябвало да участва освен Англия и Австрия. „Ние вярваме – написал руският канцлер, – че само с едно споразумение между трите сили, основано на справедливото признание на техните взаимни интереси, е възможно най-добре да бъде разрешен въпросът.“ Горчаков дал да се разбере, че желаел да се разбере със съюзника – Виенския двор, като въпросите се разглеждат и с участието на Лондонския кабинет.

2.4. „Секретната“ мисия на полковник Уелсли

Независимо, че на 7/19 юли Шувалов дал отговор, че Русия няма да се съобразява с никого при провеждане на военните си действия, на 9/21 юли в Лондон съвсем неочаквано се получила телеграма от Бяла, имаща противоположно съдържание. Телеграмата била изпратена от кралския гвардейски офицер Артър Уелсли (Arthur Wellesley), който бил английски военен представител (аташе) към свитата на Александър II и го придружавал по време на пребиваването му в България. Според съдържанието на телеграмата излизало, че независимо от успехите на руската армия руският император оторизирал Уелсли да заяви на правителството на Нейно величество за готовността си да преговаря за мир, ако султанът направи приемливи предложения. Няколко дни по-късно, на 11/23 юли английският дипломат изпратил и подробен доклад,

който бил получен в Лондон на 17/29 юли.

В доклада се казвало, че в разговор с генерал Игнатиев Уелсли бил помолен да внуши на английското правителство, че за да се избегнат усложненията, вече бил дошъл момент Англия да накара Портата да започне преговори за мир. Които, ако се формулират от турска страна доброжелателно, руският император щял да приветства и поддържа. Игнатиев прибавил също, че мечтата на главнокомандващия Николай Николаевич била „да празнуват литургия в черквата Света София“. Ставало дума за цариградската църква, носеща това име, преди турците да я направят джамия. Това било заплашителен намек, че ако султанът не поиска мир, Цариград ще падне в руски ръце. Според Уелсли Игнатиев изразил опасения, че ако руските войски преминели Балкана, те щели „да се опиянят от победата си“ и руският дипломат „се страхувал и ужасявал от това, което можело да стане“.

На 17/29 юли след разговор първо с руският външен министър Милютин, а след това и с император Александър II, Уелсли заминал за Лондон лично да представи „някои обстоятелства“. Сам английският офицер-дипломат пред кралицата, Дарби и Бийкънсфийлд окачествил мисията си като секретна. Твърдял, че бил изпратен лично от императора и не трябвало да споменава нищо за истинската цел на посещението си в Лондон нито на Горчаков, нито на Шувалов. Той и тези, които го

изпращали, трябвало да твърдят, че заминава за английската столица по повдигнатия въпрос за „руските жестокости“.

Действително, веднага след като руските войски навлезли в България, в английската преса започнала клеветническа кампания срещу руските войски, че извършвали небивали жестокости над „мирните мюсюлмани“. Основен източник на тази „информация“ бил английският посланик в Цариград Лейърд. Той засипал Лондон с доклади за неописуеми жестокости, извършени от озверени българи и настървени казаци. В Добруджа уж били извършени повсеместни кланета на мюсюлмани - мъже, жени, деца и старци, имало и масово разрушаване на турски села и имоти. Българите, насъсквани от руснаците, си отмъщавали за събитията от миналата година, били обичайните коментари в пресата.

Инсинуациите с мнимите жестокости били използвани като претекст от английското правителство да обяви, че е предизвикано от този развой на събитията да предприеме някои военни приготовления: усиление на ескадрата в Средиземно море и десант на английски войски на Галиполи. Реакцията на английското общество и парламента, обаче, била отрицателна и в крайна сметка, както бе отбелязано, действията били сведени до дислоцирането на средиземноморската ескадра в залива Безика и доокомплектоване на гарнизона в Малта.

От две „походни“ писма на граф Игнатиев до съпругата му, които по същество представляват и дневници, разбираме, че истината била далеч от представената от Уелсли. Инициативата Игнатиев да разговаря с него, била на руския император и ставало дума действително да се обърне внимание на Англия да не прекалява с нападите си в пресата срещу „жестокостите“ на руската армия и да вади дивиденди от това. Руският дипломат обаче, използвал разговора за да направи някои внушения и „налял масло в огъня“. С което породил тревога в Уелсли и той изтълкувал по свой си начин казаното.

В писмо № 17, изпратено от бивака при р. Янтра в с. Бяла, Игнатиев пише:

„Вчера [9/21 юли] по заповед на господаря трябваше да се разправам както с Уелсли, така и с нашия приятел Гика. На англичанина и на австриеца аз бях длъжен да обясня цялата мерзост в поведението на турците, ожесточението, което те неминуемо ще възбудят в нашите войски и пр. Аз убедих Wellesley (сам диктувах) да изпрати телеграма в този смисъл до Derby, а за подкрепящата ни в Англия партия на мира (Солсбъри) беше добавено, че английският агент намери господаря и мен в миролюбиво разположение на духа, и че не правейки предложение (suitables) за мир, въпреки желанието на господаря, турците ще ни принудят да стигнем до Константинопол и да завземем височините, от които се командва Босфора. Англия има само

едно средство в своите ръце да предотврати това събитие – да принуди турците непосредствено да ни помолят за мир, правейки такива предложения, каквито общественото мнение у нас би приело като допустими за приемане. При това аз предадох на Уелсли, че мюсюлманите молят нашите началници на отряди да оставят в селата по 2 казака за охрана на българите, защото те ги убиват. Това обстоятелство служи за най-доброто доказателство, че без първоначално завземане на България от руските войски, не може да се мине.”

да се възприемат погрешно като опит да се накара Европа да окаже натиск над Портата. И се оказва прав: действително действията на Уелсли са възприети сериозно от кралица Виктория и нейното правителство и те разчели заплахите на Игнатиев като предложения за мир. От това време са останали документи, които са заблудили двамата наши изследователи на английската политика по време на Руско-турската война – Георги Настев и Спас Райкин. Те в своите трудове детайлно проучват всичко произтекло в Лондон, свързано с Уелсли, като при-

Граф Николай Игнатиев в главната квартира в Горна Студена, септември 1877 г., фотограф Франц Душек

В другото си писмо Игнатиев споделя своите опасения, че след втората неуспешна атака на Плевен, в Лондон предложенията на Русия за мир щели

емат, че Русия на 9/21 юли 1877 г. е подала „сигнал за сключване на мир”.

Всъщност Уелсли е играел някаква

своя игра. Вероятно той е бил убеден, че ако Англия склони Турция да поиска мир, войната е можело бързо да приключи, а с това да отпаднат британските опасения за съдбата на Цариград и Проливите. В Лондон пред кралицата той заявил, че руснаците имали възможност да увеличат силите си и да победят. Затова Англия трябвало да се опита да спре войната и да не допусне изтощаването на турците. В крайна сметка мисията на офицера-дипломат се оказала безполезна както за руснаците, така и за англичаните. Последните дори били заблудени, че едва започнала войната, Русия вече мислела за мир.

В писмо № 20, изпратено пак от бивака при р. Янтра в Бяла, Игнатиев споделя за деня 18/30 юли:

„Wellecley, позовавайки се на проведения с военния министър Д. А. Милютин разговор за лъжата, разпространявана против нас в Англия, заяви желание да се отпрати за Лондон. Той се мъчеше да придаде на своето пътуване характер на специална мисия, поръчана му от господаря, обосновавайки се, че негово величество му обяснил със свойствената му прямота днешното наше положение, и че отпътуването му от нашата армия по своя инициатива било неловко! Аз дълго му обяснявах, за да го предупредя или в крайна сметка да намаля недоразуменията, които могат да произтекат от това пътуване. Повече от всичко не бе желано в Англия и в Турция да си въобразят (което може да стане впослед-

ствие на невнимателно произнесена дума), че ние, намирайки се в затруднение, желаем да предизвикаме намесата на Европа или даже натиск на Европа над Портата.

Аз обясних на Уелсли, че всичко, което господарят може да му поръча, е — да изложи истината относно поведението на нашата войска, жестокостите, извършвани над българите, разпорежданията на Портата, оттегляща и разоряваща своето мюсюлманско население и т. н. Той може да обясни на Derby и Disraeli, че ние въобще няма да приемем медиатура (посредничество — бел. К. Г.), но сме готови веднага да започнем преговори с Портата, ако тя се обърне непосредствено към нас с такива предложения, които могат да бъдат приети от нас на основа всичко което става; че Лейърд съсипва турците, подклаждайки съпротивата им. Едно присъствие на флота в Безика би продължило войната.

Ако англичаните се стоварят на Галиполи, те ще излязат от неутралното положение и ние ще гледаме на това като начало на враждебни действия. Десанта няма да спре нашето движение към Цариград. Ако сегашната войска е малко — ще докараме още 200 хил. Зимата ще ни благоприятства (макар това да не е съвсем вярно, особено в Балкана много ще ни затрудни). Англия трябва да си даде отчет, иска ли да разруши Турция или ще я запази. В първия случай днес Англия действа съответстващо на целта, но по-нататък тя трябва да се постарее, турците да предложат мир до края на есента, тоест до настъпването на зима-

та, и колкото по-скоро, толкова по-добре, тъй като ние можем да бъдем по-умерени.

Уелсли записа всичко. За да предпазя господаря и обвържа британеца, аз го убедих да напише всичко, което възнамерява да предаде на своя кабинет от казаното от господаря. Когато Уелсли изпълни това, аз взех от него копие (написано от него самия) и го дадох на господаря, който струва ми се остана много доволен от мене. Британецът няма да може да излъже, защото ние тогава ще го изобличим.”

Всъщност, това което Уелсли записал, за да предаде на своя кабинет, и което той обявил за „меморандум” на императора, било същото, което било изложено в руския отговор на записката на Дерби, предадена на Шувалов на 24 април/6 май. Добавено било само обещанието, че Европа ще бъде поканена на конференция за установяване на окончателните мирни условия.

Уелсли пристигнал в Лондон на 26 юли/7 август и веднага бил приет от Бийкънсфийлд, а на другия ден се представил и на Виктория. Премиерът и кралицата се запознали с донесения „меморандум”, който след това бил предаден на Дарби, за да изготви отговор. Междувременно турците, обнадеждени от развоя при Плевен, при английските предварителни сондажи за тяхното мнение отхвърлили руската идея за мир.

При пребиваването си в Лондон Уелсли създал във висшите правителстве-

ни лица впечатлението, че Русия в момента няма достатъчно сили да победи Турция, но имала резерви и след пет-шест месеца можела да ги включи във войната. Тогава с един „втори поход” щяла да победи Турция. По този повод кралица Виктория предложила на Бийкънсфийлд да бъде шантажиран руския император, като се заплаши с война. Това щяло да го накара да се откаже от нов поход към Цариград.

В разговорите с кралицата и Бийкънсфийлд на Уелсли било изяснено какво трябвало да каже поверително на руския император. То в никакъв случай не трябвало да става достойние на Външното министерство. Английският полковник записал основните тези в меморандум, който бил одобрен от първия помощник на английския премиер.

Конкретно в съдържанието на меморандума относно политиката, която следвало английското правителство, се цитирали думите на Бийкънсфийлд: „Кралицата и правителството на Нейно величество имат искреното желание да видят бързото възстановяване на мира при условия достойни за Русия и правителството с радост би участвало при установяването му. Ако все пак войната продължи и се предприеме втори поход, Англия няма да остане неутрална и ще участва като воюваща страна.” Уелсли трябвало да каже още на царя, че Англия далеч нямала онова влияние в Цариград, на което разчитали руснаците.

В друг меморандум, изготвен от Дарби на 2/14 август, по централния въпрос за евентуална намеса на кралството във войната било направено противоположно заявление. Външният министър декларирал, че Англия няма намерение да нарушава поддържания от нея „строг, макар и условен неутрализъм“. Той отклонил предложението на император Александър II да използва влиянието си над Високата порта, за да я склони към започване на мирни преговори, позовавайки се също като Бийкънсфийлд, че „влиянието на Англия било много по-малко, отколкото се мислело в Русия“. Посочено било също, че условията за започване на преговори не били благоприятни, особено след последните турски успехи, които щели да направят руските искания неприемливи за тях.

На 17/29 август Уелсли пристигнал обратно в главната квартира, която била вече в Горна Студена и веднага бил приет от царя. Разговорът между двамата продължил и следващия ден. При двете срещи Александър II установил противоречие между оценката за състоянието на общественото мнение в Англия по отношение на войната и руската кауза, дадена от Уелсли и това, което му предавал Шувалов от Лондон. Видял и разминаванията между изявленията на премиера и външния министър, въпреки че полковникът по поръка на Бийкънсфийлд изрично заявил, че в английското правителство няма разногласия.

Императорът разгадал играта на кра-

лицата и Бийкънсфийлд и декларирал пред Уелсли, че не желаел войната, но като отговорен за страната си нямало да се съгласи на нестабилен мир, защото Русия никога нямала да му прости. Щял да воюва, „докато всемогъщият благославя оръжието му“. Ако неуспехите продължали, той вероятно щял да се приспособи към обстоятелствата и да се обърне към мирните преговори. Като заключение заявил, че нямал ни най-малко намерение или желание да застрашава интересите на Англия по какъвто и да е начин.

След завръщането на Уелсли Игнатиев отново имал чести разговори с него. Руският дипломат останал с впечатление, че на Уелсли изглежда му било заповядано да ги плаши с английска намеса и война с Англия. Бийкънсфийлд им давал да разберат, че желаейки успехи и бързо сключване на мира, той се готвел за посредничество. И искал да им внуши мисълта, че сам ще способства за европейска намеса. В случай, че руската войска продължи победоносно отвъд Одрин, щял са бъде принуден да завземе Галиполи и да ги спре. И когато войната продължала следващата година, предвиждал война между Русия и Англия. Там подготвяли 60-хилядна войска, от Индия щели да дойдат 50 хиляди. Те щели да излязат срещу руските войски, ако последните заплашат Цариград.

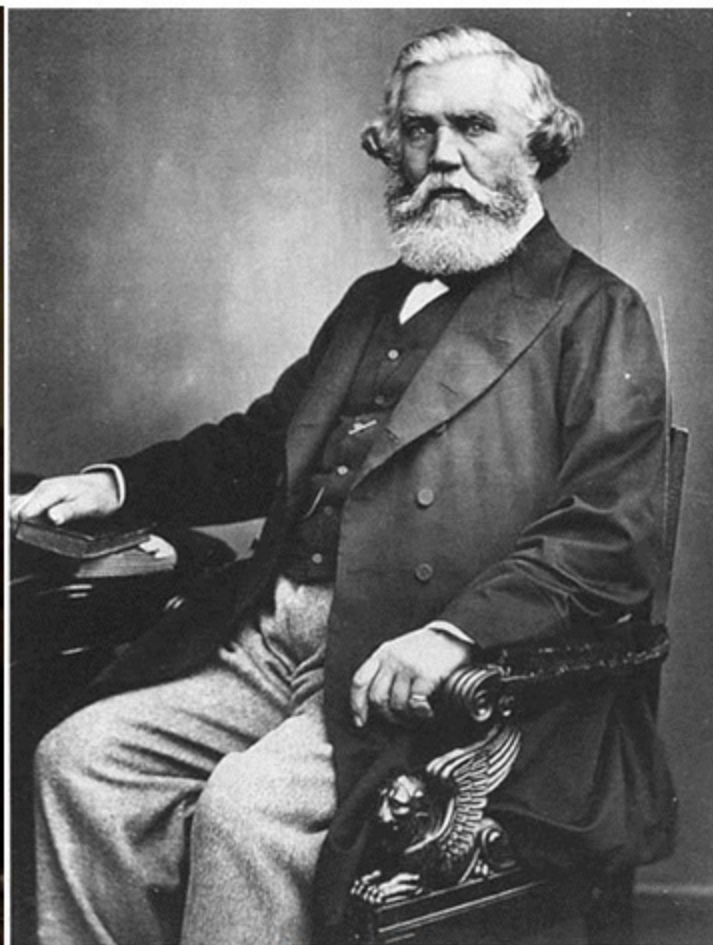
От приказките на английския посланик Игнатиев останал с впечатление, че в момента Англия не била готова за война, но до пролетта можела вече да е

Артър Уелсли
английски офицер и дипломат

готова. Което насочвало до мисълта, че Русия трябвало да приключи военните действия до края на есента. Руският дипломат останал с впечатлението, че и императорът бил на това мнение.

Игнатиев отговарял на Уелсли, че европейската намеса е можела да предотврати войната, ако Англия е действала на основа на решенията на конференцията, а не да поддържа заблудата на Портата със своето двусмислено поведение. Сега вече друг подход към желанието от всички здрав мир не можело да има, освен те да предложат директно на турците мирните условия.

Остин Лейърд
английски посланик в Цариград

2.5. Планове за английска окупация на Дарданелите и Галиполския полуостров

Междувременно на 15/27 юли английският посланик в Цариград Лейърд изпратил в Лондон телеграма, в която притеснено съобщавал, че руснаците напредват бързо на юг от Балкана и изразил опасенията си, че те скоро ще бъдат в Одрин. От там пък „с няколко марша” можели да се озоват на Галиполския полуостров, от който се контролирало влизането в Мраморно море. Така придвижването на английския флот до Цариград ставало невъзможно. Лейърд предлагал да се окупира важната позиция, „не като заплаха за война против Русия, а в ин-

терес на мира и човечеството и като гаранция за интересите на Англия”.

На 16/28 юли се провело разгорещено заседание на английския кабинет. С изключение на Дарби всички останали министри решили да изпратят телеграма до Лейърд, с която му се нареждало да поиска позволение от султана за влизане на английския флот в Проливите и Цариград за защита на християните. Дарби, като външен министър се съгласил да изпрати телеграма до Лейърд, с която го оторизирал да сондира мнението на султана, дали е склонен да започне мирни преговори и при какви приемливи условия. Английското правителство било готово да го подпомогне за постигане на възможните най-благоприятни условия при дадените обстоятелства, но самото то не било разположено да предлага каквито и да било условия. Дарби се съгласил и да уведоми Шувалов, че положението в Цариград създавало тревога и можело да стане нужда там да се изпрати английския флот, за да се предпазят християните от евентуални кланета от страна на турците.

Зад гърба на Дарби на 17/29 юли Бийкънсфийлд изпратил друга, тайна втора телеграма до Лейърд, в която му обяснявал смисъла на телеграмата на кабинета от предния ден. „Британската флота в турски води – написал Бийкънсфийлд – със съгласието на султана може да бъде първа стъпка за почти сигурното спасяване на неговата империя.”

Паниката обаче се оказала излишна. В същия ден, когато отрядът на Гурко превзел Шипка, от Видин пристигнала и влязла в Плевен армията на Осман паша. Над десния фланг на руската армия надвиснала сериозна опасност да бъде осъществен пробив и да бъдат прекъснати неговите комуникации. Първите две руски атаки на Плевен на 8/20 и 18/30 юли се оказали неуспешни. В Турция и Англия видели перспективи за отблъскване на руснаците от България, обратно през Дунава.

На 20 юли/1 август Лейърд телеграфирал на Бийкънсфийлд, че ако се иска от султана да даде разрешението си за настаняване на английската флота в Цариград, то това трябвало да се обясни като политика в подкрепа на Турция против Русия, а не като инициатива в защита на християните. Посланикът имал възможност косвено да сондира мнението на султана за окупация на Галиполи и той бил готов да се съгласи. Но в турския кабинет имало министри, които щели много силно да се противопоставят. Ако трябвало да се направи такава стъпка, било добре да се изчака моментът, когато Цариград действително бъде сериозно застрашен. Някои министри имали антианглийски настроения, които били подклаждани от германския посланик принц Ройс.

На 21 юли/2 август Лейърд телеграфирал и на Дарби, за да го осведоми относно настроенията за мирни преговори. Посланикът имал възможност да научи по тайни пътища, че султа-

нът вероятно лично желае да приключи войната, но между министрите му имало такива, които нямало да позволят това. В скоро време Турция щяла да предприеме офанзива и се надявала да изгони руснаците от България. Султанът в този момент нито искал да слуша за мир, нито да предлага условия за това. Англия в този момент не можела да направи нищо по въпроса.

Без да се отказва от инициативата си, Бийкънсфийлд насочил внимание към възможността затрудненото положение на Русия да се окаже само временно. В писмо до посланика в Цариград от 25 юли/6 август той написал:

„Опасно е ако руснаците се окопитят и отново напреднат успешно и достигнат Одрин през тази есен. Какво ще трябва да се прави в този случай? Съмнявайки се в Англия, Турция може да бъде разрушена. Затова именно, аз бих искал да видя нашия флот в нейните прилежащи води и Галиполи наше притежание като материална гаранция, с пълно нейно съгласие. Тогава ние бихме били в състояние да спасим Турция.”

Бийкънсфийлд предложил на султана една по-скоро фантастична идея. Понеже имали господство по море, възможно било „един английски корпус да марширува през Батуми в Армения и дори да окупира Тифлис”. Друг такъв корпус можел „да бъде изпратен във Варна и да действа във фланга на руснаците”. Сам английският премиер обаче разбирал, че за да се осъществи идеята му е трябвало време и значителни материални и финансови средства. А неговият кабинет отказвал да му отпусне такива дори за окупирането на Галиполи.

Затова английският пръв министър условно проектирал тези си намерения за „една друга кампания”, т. е. за следващата година, очаквайки, че затруднени в напредването си към турската столица, руснаците ще прекратят действията си и подсилени с още войски през следващата пролет отново ще подновят кампанията си с „втори поход”. И наблегнал на опасността руските войски да преодолеят временните затруднения и същата есен да стигнат до Одрин.

Укрепленията при Булаир за защита на полуостров Галиполи, сп. Всемирная иллюстрация от 20 май 1878 г.

Така Бийкънсфийлд поставил постоянна задача на Лейърд да убеди султана в необходимостта да потърси помощта на Англия, ако иска Турция да не бъде разгромена от Русия.

След първите неуспешни атаки на Плевен и оттеглянето на Предния руски отряд на Шипченския проход, Дизраели лорд Бийкънсфийлд и неговите поддръжници временно се успокоили. Поради възраженията на „умерените“ английският кабинет решил да не се предприема „действена стъпка“ до приключване на кампанията.

Кралица Виктория закрила на 2/14 август сесията на парламента с тронно слово. То било необичайно кратко, но обобщавало моментното състояние на английската политика по Източния въпрос. В словото се признавало, че руският отговор на нотата на лорд Дарби за „британските интереси на изток“, бил приятелски и задоволителен. Кралицата заявила, че английското правителство ще спазва неутралитет до тогава, докато Русия се придържа към програмата, изложена в писмото на руския канцлер до граф Шувалов. В случай, че правителството сметяло за необходимо да предприеме мерки за защита на английските интереси, тя щяла да се обърне за съвет и съдействие към парламента.

Още на следващия ден се видяло, че обещанието за искане на съдействие от правителството, е било следствие на примирението на Бийкънсфийлд, че не може да наложи на правителството

и парламента идеята за открито подпомагане на Турция. Това той правил цели два месеца, заблуждавайки, че цяла континентална Европа уж стояла зад неговите идеи. Скривайки, че на 30 май/11 юни външният министър Дарби получил от временно управляващия английското посолство в Берлин категоричното съобщение, че германското правителство напълно одобрява отговора на руския канцлер и го намира удовлетворително за Англия до такава степен, че гарантира, че цяла Европа споделя това виждане. Бийкънсфийлд решил да даде гласност на становището и то било публикувано едва, когато парламента излязъл във ваканция, за да избяга от неудобните питання на депутатите.

Автор: К.ГЕРБОВ

<http://nauka.bg/forum/index.php?showtopic=16383&hl=>